

Drago KOS

Urbanistični diskurzi med strokovnostjo in strokovnjaštvom^[1]

V prvem delu se besedilo ukvarja z osnovnimi metodološkimi izhodišči diskurzivne analize in njeno uporabnostjo v urbanizmu. Ta metoda lahko pomaga pri razumevanju, zakaj v urbanizmu obstaja veliko ponavljajočih se komunikacijskih problemov, lahko pa pomaga celo pri razkrivanju interesnih struktur, ki pogosto niso dovolj transparentne. V drugem delu so predstavljeni in obravnavani različni teoretični diskurzivni tipi. Tretji del pa prinaša rezultate kvalitativne kontekstualne analize strokovnega diskurza v besedilih o ljubljanskem urbanizmu.

In the first part the text presents the basic methodological disposition of the discursive analysis and its applicability in processing urbanistic problems. It can help to understand why there is a lot of permanent communication problems in the field, but it can also help to reveal the structure of interests which in urbanism quite often is not transparent enough. In the second part the theoretical discursive typology is presented and discussed. The third part presents the results of the qualitative context analysis of the expert discourse in texts dealing with Ljubljana urbanism.

Diskurzivna analiza
Strokovni diskurz
Urbanizem

Discursive analysis
Expert discourse
Urbanism

1. Uvod: metodološka izhodišča

Urbanizem je po naravi kompleksna in interesno izrazito konfliktna dejavnost. Predvsem zaradi tega imajo celo poznavalci velikokrat težave pri prepoznavanju vzrokov stalnih zapletov in slepih ulic v urbanističnem dogajanju in nedogajanju. Tudi analitični opisi urbanističnih procesov so pogosto nenaumno, včasih pa tudi namerno skrivnostni in bralca pogosto peljejo žejnega čez vodo. Za mnoge, predvsem pa za laične opazovalce je netransparentnost ena najopaznejših neprijetnih značilnosti urbanistične dejavnosti. Prav zaradi kompleksne ekonomske, politične, predvsem pa interesne zakodiranosti urbanizma so za vpogled v bistvena dognanja potrebne dodatne globinske analitske metode, takšne, ki so sposobne razpoznavati palimpsestno sintakso raznovrstnih urbanističnih diskurzov. Analiza besedil sodi med takšne uporabne metode za zgodnje ugotavljanje

razlik v pristopih in delovanju. Dobra značilnost metode je zlasti sposobnost identifikacije prikritih, subtilnih razlik, ki na prvi pogled niso opazne, so pa lahko odločilnega pomena za razumevanje dogajanja. Družbeni kontekst, tj. doje-manje in funkcije konkretnega prostora, raznovrstnost interesov, institucionalna sistemska netransparentnost, bistveno določajo nastajanje in razumevanje besedila, zaradi česar je mogoče iz govorjenja ali pisnega besedila retroaktivno ugotavljati razmere in značilnosti družbenega okolja, v katerem je besedilo nastalo. Skratka, izhodišče analize besedil je predpostavka, da sporočilnost presega dobesedni pomen besedila. Z ustrezno analizo lahko odkrivamo tudi to, česar pisci niso hoteli ali znali povedati, izvemo lahko celo tisto, česar se avtorji še sami ne zavedajo.

Različici analize besedil, ki se osredotoča predvsem na kontekstualnost pomenov, pravimo tudi diskurzivna analiza. Poleg vsebine, torej tega, kar je rečeno ali zapisano, nas enako ali še bolj zanima, kdaj je

kdo kaj zapisal ali rekel, v kakšno sosledje je umeščen določen pojem, koncept ali problem, kakšno je spoznavno polje ali model zapisane, itd. Diskurzivna analiza je primerna zlasti za analiziranje prikritih vrednostnih razlik, ki jih odkrivajo asociativne povezave in nikoli povsem naključno izbira jezika. Uporabo jezika določajo družbena razmerja (moči), zato so diskurzi kot družbene konstrukcije v temelju povezani s strukturnimi značilnostmi družbe. Prodorna analiza nam torej omogoča vpogled v te večinoma netransparentne relacije, ki pa bistveno določajo kolektivno in individualno pomnjenje, razumevanje in delovanje.

Glede na pestro teoretsko zaledje je tudi metodologija diskurzivnih analiz precej razvejena in zahtevna. Vendar pa so uporabne tudi dokaj preproste diskurzivne analize, ki npr. identificirajo strukturo pogledov na določen prostorski problem. Tako je npr. analiza pripomb na razstavljeno maketo fontane na Prešernovem trgu v Ljubljani^[2] (Gantar, Kos, 1988) pokazala zelo

pestro vrednotno, ideološko in interesno strukturo piscev pripomb. Še več, raziskava, ki je deloma sledila Rotarjevi (1986) tipologiji, je odkrila vrsto bolj ali manj prikritih ideoloških registrov, ki so motivirali oziroma še motivirajo in usmerjajo odzive na posege v simbolno izredno občutljivi mestni prostor. Večino tedaj ugotovljenih različic prostorskih ideologij je s takšno analizo mogoče registrirati še danes. Njena pogostejša uporaba bi preprečila marsikatero presenečenje nad nepričakovanimi odzivi različnih udeležencev urbanističnih procesov. Uporabnost diskurzivnih študij za potrebe prostorskega načrtovanja oziroma za urejanje prostora nasploh je očitna. Specialistične prostorske stroke, ki se ukvarjajo predvsem z vizualnimi diskurzi, spregledujejo smiselnost analize veliko nevizualnih prostorskih diskurzov, ki jih je kar precej pričakovati pa je, da se bodo še množili. Zaradi tega pluralizma in zato, ker je težko smiselno strukturirati oziroma razločevati pomenke različice opisov enega in istega prostora, se povečuje tudi težavnost orientacije v urbanistični komunikaciji. Diskurzivna analiza nam pomaga identificirati tako splošen odnos do prostora kot tudi raznovrstne delne predstave o konkretnih prostorih oziroma lokacijah.

Izhajamo torej iz domneve, da je eden ključnih vzrokov zapletov in konfliktov v urbanistični teoriji in praksi pogosto komunikacija oziroma težave z njo. Poleg splošno naraščajoče zahtevnosti legitimizacijskih pogojev, še zlasti pri posegih v prostor, pa vzrok pri nas tiči tudi v tradicionalno šibki komunikacijski kulturi, ki še dodatno obremenjuje razpravljalni prostor, kjer naj bi vsi zainteresirani lahko sodelovali pri strukturiranju oziroma hierarhizaciji urbanih problemov. Obravnavamo torej problem, ki navidezno ne sodi v osnovni urbanistični problemski repertoar. V resnici pa se sodelujoči v urbanističnih in planerskih zadevah z njim srečuje-

jo vsak dan. Pri tem ne mislimo na pomanjkanje informacij in slab pretok med tistimi, ki jih imajo in tistimi, ki po njih povprašujejo. Čeprav je tudi to lahko problem, merimo na komunikacijski problem, ki je posledica kompleksnosti sistema, s preobiljem neselekcioniranih in nehierarhiziranih informacij, mimikrij pri strateškem uveljavljanju prostorskih interesov, žargonskih posebnosti različnih vpletenih strok, strokovnjaških ekskluzivizmov, narcisizmov ipd.

Komunikacijski šumi in zastoji nedvomno nastajajo tudi zaradi tega, ker specialisti različnih strok težko komunicirajo med seboj, ker premalo komunicirajo in ker, tudi kadar komunicirajo, se slabo razumejo. Ta problem seveda ni značilnost zgolj prostorskih strok in njihove komunikacije z interesnimi skupinami. Resnično gre za univerzalen komunikacijski problem vseh razvitih družb. Neskončen proces diferenciacije in specializacije je privedel do velikih transdisciplinarnih in transsistemskih komunikacijskih težav, tj. do situacij, ko žargoni disciplin, poddisciplin in poddisciplin preprečujejo učinkovito interaktivno komunikacijo.

2. Družbena konstrukcija »strokovnega« diskurza v urbanizmu

Klasični teksti o arhitekturi in urbanizmu so glede pluralizma diskurzov jasni in eksplicitni. Če vzamemo za primer besedilo Charlesa Jencksa iz davnega leta 1973 »Modern movements in architecture«, ne moremo spregledati njegovega poudarjanja, da je zaradi pluralizma, multivalentnosti, kontekstualnosti arhitekturo (in urbanizem, op. D. K.) mogoče brati na več načinov, torej v vsakokratni odvisnosti

od izhodišča konkretnega bralca in njegovega družbenega položaja, ki določa tudi njegov pogled na opazovano. In tudi če sledimo postmodernemu Remu Koolhaasu (1999), lahko skupaj z njim ugotovimo, da se je v zadnjih desetletjih spremenilo zgolj to, da so se kontekstualni vplivi v razvitem delu sveta precej poenotili oziroma generično izravnali. Oba, tako modernist Jencks kot postmodernist Koolhaas, pa predpostavljata in s svojim pisanjem obenem praktično dokazujeta, da je tudi strokovni diskurz o arhitekturi in urbanizmu časovno in družbeno določen, da je torej z analizo besedil o urbanizmu, arhitekturi smiselno najprej prepoznavati te zunanje vplive.

Še vedno velja tudi Rotarjeva ugotovitev iz leta 1981, da sta »arhitektura in urbanizem privilegirani območji ideologije«. »Ideologija je žpraktično pravilen izraz' (objektivna miselna forma) dejavnosti konstituiranja prostora ... je način, kako se subjekti konstituiranja prostora zavedo razmer svojega lastnega delovanja. Zato ujetosti urbanizma in arhitekture v ideološke forme mišljenja in praktičnega delovanja ne moremo interpretirati kot stranpot v zgodovini, ki jo s svojimi posegi v prostoru tudi so-konstruirata.« (Gantar, 1981: 7.)

Rotarjevo tedanje pisanje o ideologijah v urbanizmu in arhitekturi je sprožilo burne in celo užaljene odzive. Danes razprava skorajda ni ponovljiva, ker sta se intenzivnost in kakovost refleksije družbenih učinkov arhitekture in urbanizma očitno zmanjšali. Če pa bi se ponovila, bi verjetno potrdila hipotezo, da se v dvajsetih letih na področju diskurzivnih slogov ni veliko spremenilo, zato velja obnoviti Rotarjevo temeljno ugotovitev. »Subjekt arhitekture kot umetnosti zidave je pluralen in nehomogen« (Rotar, 1981:18). Prav tako še vedno velja, da se »skozi prakse konstituiranja/oblikovanja prostora na nivoju ideologije kot žpraktične vednosti'

uveljavljajo diskurzi morale, filantropije, estetike, higijene, ekonomije« ipd. (prav tam, str. 13).

Z identifikacijo različnih govorov o arhitekturi in urbanizmu nam diskurzivna analiza omogoča izluščiti vrsto vprašanj o kontekstualnih razmerah arhitekturnih urbanističnih praks: po kakšnih (lepotnih) merilih deluje arhitektura, ne/naključnost, konformistično ujemanje teh meril s konkretnim družbenim redom, celo s konkretno politično oblastjo, katerim socialnim skupinam je namenjena konkretna regulacija, kakšen je namen nazorovnih pa tudi prikritih posegov, kakšni so ideološki in družbeni učinki urejanja mestnega prostora, kakšen pojmovni instrumentarij je na delu v arhitekturni dejavnosti in še veliko drugih temeljnih vprašanj našega bivanja v grajenem prostoru.

Z analizo in klasifikacijo pojmovnega instrumentarija, ki je značilen za govor o urbanističnih temah, ustvarjamo večje grozde oziroma registre, ki tvorijo diskurzivno tipologijo. Veliki ideološki registri, ki sodelujejo v diskurzu arhitekture in urbanizma in ga prav s tem sodelovanjem konstituira, so po Rotarju naslednji: nacionalizem in domačijstvo; morala, filantropija in socialni mir; organicizem in mehanicizem; tehnicizem in progres; zdravje in higiena; elitizem, esteticizem in individualizem; ideologija simbolnosti in izraza; utilitarizem (Rotar, 1986: 79).

3. Konstrukcija diskurzivnih tipologij

Teoretično tipologiziranje in sortiranje pojmov se zdi na prvi pogled morda sporno ali vsaj nekoliko ne navadno, vendar pa je to racionalna metoda, ki temelji na a) tujih in domačih izkušnjah, b) poznavanju strokovnega in medijskega besedil-

nega korpusa o (ljubljskem) urbanizmu, c) novejših razpravah in raziskavah o vse bolj odprtem razmerju med strokovnostjo in participativnostjo pri urejanju urbanih oziroma urbanističnih vprašanj. Iz tega lahko nastane dokaj širok, skorajda celovit nabor diskurzivnih tipov, ki jih lahko nato z metodami kvantitativne in kvalitativne analize empirično preverjamo in vsebinsko analiziramo. Pri tem se lahko pokaže, da je takšna konstrukcija diskurzivnih tipologij »ex ante« plodna metoda oziroma, z drugimi besedami, da je teoretično mogoče identificirati precej različnih diskurzivnih tipov:

- **sistemski diskurz** – poudarjanje formalno sistemskih rešitev, pristopov, institucionalnega delovanja, države, občin ipd.;
- **načrtovalski** (planerski) **diskurz** – poudarjanje dolgoročnega, srednjeročnega, kratkoročnega načrtovanja, priprave podlag za načrtovanje, izpostavljanje negativnih posledic slabega planiranja oziroma odsotnosti planiranja;
- **strokovni** (strokovnjaški) **diskurz** – verjetno najpogostejši in pogosto presenetljivo slabo argumentiran, izpostavljena predpostavka, da je pomanjkanje strokovnosti osnovni razlog urbanističnih težav; nejasno opredeljena strokovnost naj bi samodejno rešila vse probleme;
- **participatorni diskurz** – poudarek na vlogi različnih akterjev v postopkih planiranja in urejanja prostora;
- **neoliberalni diskurz** – poudarjanje tržnih mehanizmov pri načrtovanju in urejanju mesta;
- **organicistični diskurz** – poudarjanje bioloških oziroma organskih metafor kot npr. vitalnost prostorske strukture, mesto kot telo, živahnost, razpad tkiva, rakasta tvorba ipd.;
- **nacionalistični diskurz** – izpostavljanje ogroženosti nacionalne identitete prostora, mesta predvsem zaradi globalnih vplivov, pogoste navezave bolj ali manj odkrite domačijske digresije;

- **lokalistični diskurz** – gre za podvrsto nacionalističnega, izpostavlja pa lokalno, domorodno prvenstvo v odnosu do konkretnega prostora in analogno sekundarnost vseh drugih pogledov;
- **piarovski diskurz** – formalno korekten, vendar velikokrat nekako izumetničeno komunikativen, neopredeljiv, celo spolzek govor, pogosto v imenu prikritega drugega, ki postane razumljiv šele, ko prepoznamo naročnika in njegove cilje;
- **aktivistični diskurz** – poudarek na delovanju, spreminjanju nezadovoljivega stanja, velikokrat brez upoštevanja strukturnih dejavnikov, pogosto izrazito usmerjen v doseganje enega samega cilja;
- **kulturalistični diskurz** – izpostavljanje ekskluzivnosti, govor o presežnih pomenih prostora, ki pa skoraj nikoli niso pojasnjeni, vzpostavljanje razlike do profano instrumentalnih posegov v prostor;
- **katastrofični diskurz** – izpostavljanje pretežno negativnih vtisov, katastrofični občutki, sledenje zarotniškimi teorijami, vse kontrolirajo lobiji, špekulanti, vendar šibka argumentacija z dejstvi;
- **moralistični** (moralistični) **diskurz** – prepoznan zlasti po železnih pogojnih sintagmah in dramatičnem izpostavljanju konkretnih afer ali pa po splošno moralno spornih dejanjih, ni več pravih vrednot, morali bi, nekoč je bilo;
- **higienistični diskurz** – poudarjanje nehygiene v mestu, ker komunalne službe slabo delujejo ali ker nekateri neprilagojeni prebivalci nadpovprečno smetijo mesto, umazanija, nered kot simptom splošne neurejenosti mesta.

Pravzaprav je produktivnost metode tudi njena slabost, kajti empirično preverjanje tako obsežnega nabora diskurzivnih tipov je časovno in tudi sicer dokaj intenzivno, zato je nerealno pričakovanje, da bi bilo v celoti izvedeno. Zato je nujna selekcija oziroma redukcija na najpo-

membnejše, tj. najpogostejše diskurzivne tipe. Temeljna pripomba pa je seveda usmerjena v arbitrarnost oziroma ne/konsistentnost tako skonstruirane tipologije, ki je seveda subjektivno skonstruirana in kar najbolj odvisna od pogledov in izkušenj avtorja. Različni registri niso povsem diskriminatorni, kar pomeni, da se deloma prekrivajo, med njimi je včasih razlika zgolj v poudarku ali pa zgolj v zornem kotu, kar je velikokrat sploh nemogoče objektivizirati. Zaradi teh nedorečenosti ali dvoumnosti takšna tipologija težko doseže konsenzualno podporo. Kljub temu je ob upoštevanju njenih omejitev metoda obetavna in prinaša tudi praktično uporabne rezultate. Osnovni pogoj pa je seveda, da različne diskurzivne tipe obravnavamo kot hipotetične konstrukcije, tj. kot izhodišče za novo analitično preverjanje.

Predvsem zaradi tega, ker bi torej empirično preverjanje celotnega nabora preseglo čas in razpoložljive vire, smo empirično raziskali zgolj ožji izbor teoretsko skonstruiranih diskurzivnih tipov. Selekcija je bila narejena po izmerjeni frekventnosti diskurzivnih označevalcev in pa seveda tudi po teoretski presoji pomembnosti posamezne diskurzivne kategorije. Podrobneje smo tako obdelali strokovni oziroma strokovnjaški; sistemski oziroma načrtovalski; participatorni oziroma legitimizacijski; neoliberalni oziroma globalizacijski in katastrofični diskurz.^[3] Zanimale so nas tudi nekatere praznine v besedilih o urbanizmu, ki smo jih označili kot manjkajoči diskurz. V to kategorijo smo uvrstili diskurze, ki smo jih glede na aktualne teoretične in resnične procese pričakovali, vendar jih presejevalna analiza, tj. frekvenčna analiza pogostnosti pojavljanja, ni registrirala. Tudi ta izbor je seveda subjektiven, nastal je predvsem po domnevi, da bi v besedilih, ki se ukvarjajo s prostorsko-urbanističnimi vprašanji, pričakovali korelacijo z besednjakom besedil o splošnih razvojnih temah.

S tega vidika je presenetljiva ugotovitev, da zelo razglašen globalizacijski diskurz še ni prodril v naše urbanistične razprave.

4. Strokovni diskurz v besedilih o urbanizmu

S kvantitativno presejevalno metodo smo potrdili domnevo, da je strokovni diskurz eden krovnih načinov obravnave urbanizma. To seveda ni presenetljivo, kar pa ne velja za ugotovitev, da je njegova pogosta uporaba večkrat tudi zloraba, zlasti ko postane neskladje med načelno deklarativno strokovnostjo pristopov in dejansko uporabo strokovne argumentativne racionalnosti očitno in tudi precej moteče. V takih primerih je bolje govoriti o strokovnjaškem diskurzu. Predvsem zaradi veliko dvoumnosti pri rabi strokovnega diskurza, in ker gre pri apeliranju na strokovnost dejansko za najpogostejše obče mesto vseh tožb in kritik neustreznega delovanja urbanističnega sistema in konkretne urbanistične prakse pri nas, smo kvantitativno analizo izpopolnili tudi s kvalitativno vsebinsko kontekstualno analizo. V nadaljevanju predstavljamo zelo zgoščene ključne in po naši presoji najbolj zanimive ugotovitve.

Prva pomembnejša ugotovitev analize je, da strokovni besednjak na področju prostorskega načrtovanja in urbanizma še ni standardiziran. Razlogov za takšno stanje je precej, nekateri so nedvomno tesno povezani s stanjem in statusom stroke. Nezanemarljivo vlogo pri tem ima sicer nikoli povsem dorečena in dogovorjena interdisciplinarnost urbanistične dejavnosti, ki vnaša pojmovno pestrost, obenem pa povzroča težave pri določitvi meja strokovnosti. Pomembno pa na bogastvo strokovnega besednjaka v dobrem in slabem pomenu vpliva razdvojenost oziroma razpetost med strogimi strokovnimi in kreativnimi umetniškimi pristopi, ki

je zlasti značilna za nekatera interpretativna besedila. Nedorečenost znanstvenega in deloma tudi strokovnega besednjaka je v nekem pogledu definitorna značilnost pristopov, ki se gibljejo na meji poznanege in katerih temeljni smoter je poseganje prek te meje. Prav dopuščanje raziskovalne eksperimentalnosti vpliva tudi na besednjak in jezikovni slog. Preveč drzni eksperimenti se lahko nevarno približajo strokovnjaškemu diskurzu, ki ga opredeljuje tавтоloška in pleonastična raba sicer standardnih strokovnih pojmov. V tem primeru je učinek prav nasproten od pričakovane jasne sporočilnosti besedila. V naši analizi smo planerski in sistemski diskurz obravnavali kot podvrsto strokovnega. Razlog je v tem, da je strokovni diskurz presplošen oziroma preširoka kategorija. Po naravi stvari so strokovni pristopi nagnjeni k nadaljnji, nekateri pravijo celo k neskončni diferenciaciji. S tega vidika je dvostopenjsko strukturiranje pravzaprav skromno, dejansko bi lahko strokovni diskurz dodatno diferencirali glede na precej prostorskih disciplin in poddisciplin. Odločili smo se za diferenciacijo, ki upošteva zgolj statusne razlike med ne povsem standardiziranim splošnim strokovnim diskurzom, ki je rezultat raznovrstnih strokovnih obravnav, in bistveno bolj formaliziranim planerskim oziroma sistemskim diskurzom, ki se pojavlja v veljavnih zakonskih in podzakonskih besedilih ter formalno sprejetih usmerjevalnih dokumentih (npr. strategijah, politikah ipd.).

Kvantitativna analiza je nedvoumno pokazala visoko raven strokovnega diskurza v primerjavi z drugimi diskurzivnimi tipi. Podatek sam po sebi ne pove prav veliko, zato pa je toliko bolj razsvetljujejoča kvalitativna kontekstualna analiza. Če se poglobimo v zelo pogosta sklicevanja na stroko, strokovnost v besedilih, ki obravnavajo konkretna urbanistična vprašanja, lahko spoznamo argumentativno strategijo oziroma, kot bomo videli v podrobnejšem prikazu, sledi, tudi argu-

mentativno šibkost sklicevanja na stroko in strokovnost. Na primer:

- Sklicevanje na stroko, strokovnost predpostavlja jasno delitev na strokovno in laično javnost, strokovne in laične poglede, pristope, vendar pa praviloma kriterij ne/strokovnosti ni jasen oziroma se predpostavlja, kot da to razločevanje ne more biti problematično in kot da je vsem nastopajočim jasno ter da vsi sprejemajo to delitev.
- V veliko besedilih je mogoče opaziti naivno iluzijo o strokovnjakih kot enotni, razpoznavni in organizirani skupini, ki domnevno izdeluje enotna strokovna mnenja. Govori oziroma piše se o strokovnih krogih, skupinah, javnosti, celo o evropski prostorski urbanistični stroki s predpostavko, da so to skupine enako mislečih in kot da obstajajo poenoteni evropski strokovni standardi in praksa.
- Dvom o enotnosti izdelovalcev strokovnih podlag je npr. izražen v ugotovitvi, da je »namen strokovnih podlag lahko dosežen, če bodo sprejete s širokim konsenzom«. Pogojna formulacija nedvoumno predpostavlja mogoč pluralizem strokovnih podlag, ki lahko vodi tudi v konflikte s precejšnjimi posledicami za urbanistično dogajanje.
- Praviloma je nejasno uporabljena množinska oblika, govori oziroma piše se o strokah prostorskega planiranja, pri čemer ni jasno, katere discipline sodijo v to skupino. Pogosto nekonsistentno preskakovanje iz ednine v množino in obratno vnaša dodatno nejasnost.
- Strokovnost je zelo pogosto omenjena tudi v naslovih publikacij, včasih pleonastično poudarjanje »strokovne strokovnosti« dejansko nakazuje dvom o strokovnosti oziroma kaže na ne dovolj suvereno strokovno samopodobo prostorskih strok.
- Najpogostejše strokovne sintagme, kot npr. strokovna podlaga, strokovna zasnova, strokovna osnova, prav tako praviloma niso pojasnjene. Bralec naj preprosto verjame predpostavki, da je neko stališče, strokovno gradivo res pripravljeno po strokovnih standardih. Edina argumentacija je najpogosteje zgolj institucija oziroma avtor in njegov strokovni naziv ali položaj.
- Argumentacija se pogosto zvede na ugotovitev, da nekaj ni strokovno utemeljeno, vsebinskega pojasnjevanja, kako je nekdo prišel do takšnega kategoričnega stališča, pa pogosto ni ali pa je dokaj skopo in pomanjkljivo.
- Tožbe oziroma že kar jadikovanja o nemočni in zlorabljeni stroki, ki jo napadajo, ogrožajo politika, kapital, parcialni interesi itd., kar kvarno vpliva na sicer strokovno pripravljene odločitve, ureditve, načrte ipd., saj so pogost alibi. Zelo malo, skorajda nič pa ni resnih strokovnih analiz vzrokov za nemoč oziroma pasivnost stroke v odnosu do kapitala, politike ...
- Podobno prikrito užaljenost in nemoč zaradi neupoštevanja stroke je mogoče zaslutiti v navedbah, da je bila izvedba nekega prostorskega projekta v nasprotju s strokovnimi kriteriji, »obsežnemu strokovnemu znanju navkljub«, da je bila stroka povožena ipd. Tu se odpira vprašanje komunikacije (interpenetracije) med različnimi prostorskimi akterji.
- Stroka nastopa tudi kot nekakšen »azilni dom« za neupoštevano, nenamerno spregledane avtorje, ki imajo neobremenjena strokovna stališča, skratka za avtorje, ki niso dovolj servilni in niso popustili pred kapitalskimi ali političnimi pritiski. Pri ločevanju na strokovne in politične poglede je argumentacija velikokrat nekoliko naivna. Pogosto naletimo na eksplicitno ali implicitno dihotomijo »plemenita stroka proti pokvarjeni politiki«.
- Neupoštevanje stroke povzroča apatijo in defetizem, kar ne more prispevati k uveljavljanju stroke in končnemu prodoru spoznanja, da je področje urbanizma interesno tako nabito in konfliktno, da bi bilo nestrokovno pričakovati, da se bodo vprašanja reševala zgolj po strokovnih kriterijih.
- Velikokrat je ponujena strokovna pomoč domnevno strokovno nekompetentnim ali pa kdo dobi nasvet, da naj poišče strokovno pomoč, kar pomeni posredno izražanje nestrinjanja ali diskreditacije. Včasih pa avtorji tako sporočajo pripravljenost na sodelovanje v nekem še ne dovolj strokovno zasnovanem projektu.
- Domneva o enotni stroki, ki nastopa kot enoten subjekt, je posredno implicirana v ugotovitvah, da npr. nekaj, nekdo odvrta stroko, da stroka meni drugače, da »nihče ni nič vprašal stroke«, ipd.
- Stroka je lahko »naša«, kar naj bi bil nekakšen domoljubni ponder, tj. okrepitev naših strokovnih argumentov. Dejansko pa to pomeni problematično sklicevanje na domačijsko prvenstvo v strokovnih prostorskih zadevah in vzpostavljanje močno problematične delitve na našo in njihovo (tujo) prostorsko stroko.
- Pisci zelo pogosto uporabljajo sintagmo »strokovne paradigme«, kot da gre za nekaj povsem nazornega in splošno veljavnega, in ne upoštevajo, da je pluralizem strokovnih paradigem nekaj najbolj običajnega v veliko strokah in da jih je zato vsakokrat treba pojasnjevati in celo braniti.
- Nediskriminatornost ali večkratno prekrivanje pristopov k nekeму urbanističnemu problemu, ko je npr. »preobrazba lokalne oblasti in lokalnih skupnosti« lahko sočasno »strokoven, organizacijski in prostorski prob-

lem,« pri čemer ni jasno, kaj specifičnega naj bi pomenil posebej izpostavljen in nedoločen strokovni vidik.

- Utemeljevanje, da gre za vprašanja, na katera »stroka še ni odgovorila in si jih ni niti zastavila«, postavlja stroko v čudno luč, kajti upravičeno je pričakovanje, da bi morala biti stroka v prvih vrstah pri obravnavi vseh, tudi najnovejših vprašanj in problemov.
- Pozivi na »strokovno vrednotenje prostora v ekološkem, sociološkem in morfološkem smislu« so nedvomno namenjeni okrepitvi strokovnih pristopov k urejanju prostora, vendar so velikokrat premalo opredeljeni in ne upoštevajo razlik v epistemologiji različnih disciplin oziroma različnega razumevanja strokovnega delovanja.
- Ugotavljanje, da upada moč slovenske prostorske oziroma urbanistične stroke, predpostavlja, da je bil nekoč položaj stroke boljši, kar je možnost nostalgčnih, morda celo mitoloških pogledov v stilu »nekoč je bilo, danes pa ni več tako«.
- Pripisovanje (slovenski) prostorski strokovni skupnosti lastnosti, ki so vprašljive, kot npr. omenjanje »številnih slovenskih teoretikov urbanega razvoja, teoretikov krajinskega urejanja ter ostalih prostorskih strokovnjakov«. Takšno pretiravanje naj bi ustvarilo vtis, da je to področje pri nas zelo razvito, vendar slabo upoštevano.
- Sintagma »teoretiki, teorija urbanega razvoja« je nekoliko pretenciozna in opozarja na pavšalno in nejasno uporabo pojma teorija. V tem žargonu je teorija lahko tudi povsem navadna domneva ali celo špekulacija.
- »Stroka zahteva« npr. »preveritev dosedanje strategije policentričnega razvoja in regionalizacije.« Tudi to pozivanje sodi v repertoar zapostavljenih oziroma spregledanih, ki pa bi radi aktivneje sodelovali.
- Sklicevanje na strokovna mnenja »strokovnjaki menijo«, ne da bi bile jasno in po pravilih navedene konkretne reference, tj. kdo so ti strokovnjaki z mnenji, je neprepričljivo in deluje nekoliko naivno oziroma šolsko. V strokovnih besedilih je nedopustno in je običajno namenjeno le ustvarjanju strokovnega vtisa.
- »Sodelovali naj bi kakovostni strokovnjaki.« Domneva predpostavlja, da obstajajo tudi neka-kovostni strokovnjaki, kar je dejansko implicitno že kritika sistema, ki dopušča nekakovostne, tj. nestrokovne strokovnjake.
- Vzpostavljanje razlike med strokovno in javnomnenjsko legitimizacijo posegov v prostor je običajno, vse manj običajno pa je iskati razloge za to razliko zgolj na javnomnenjski strani.
- »Ljubljana je zanimiva za znanstvene in strokovne primerjave.« Nepojasnjena ostaja razlika med strokovnimi in znanstvenimi primerjavami, kar pušča vtis, da gre pri takšni argumentaciji predvsem za strokovnjaštvo kot stil pisanja, ki zgolj ustvarja vtis strokovnosti.
- »V svetu se dogajajo značilne strokovne spremembe.« Tudi takšno formulacijo lahko uvrstimo v strokovnjaški žargon, kajti težko si je predstavljati, kaj pomeni izraz »značilne strokovne spremembe«, prav tako pa je neresno tudi tako pavšalno sklicevanje na spremembe v svetu, kjer se nedvomno dogajajo tudi nestrokovne spremembe.
- Krajinska arhitektura obstaja že več kot dve desetletji in od takrat lahko opazujemo prikrit cehovski boj oziroma prodor krajinske arhitekture kot stroke na vseh področjih prostorskega načrtovanja in še posebej regionalnega planiranja.
- Interdisciplinarnost in/ali multidisciplinarnost strokovnih razprav in raziskav je na načelni ravni in v uvodnih odstavkih, poglavjih pogosto omenjena, vendar redkokdaj uresničena. V resnici gre za uvodničarsko navado, za eno najpogostejših zagotovil, ki spominja že kar na magijska zaklinjanja, ki pa so v nadaljevanju praviloma (popolnoma) spregledana.
- Pri strokovni obravnavi urbane-ga prostora ni tako redka prevlada likovno geometrijske logike, ki je opazna le iz zraka. Pogosto so v takšnih »likovnih« zapisih povsem spregledane druge, tj. socialne, ekonomske okoljske funkcije istega prostora. Ni nikarkršne povezave med estetskimi in funkcionalnimi dimenzijami.
- Gledanje, ki obravnava planiranje kot strokovno dejavnost, ki pa v procesih odločanja doživi nestrokovne posege, spregleda, da bi morala stroka upoštevati tudi te odločevalske procedure in jih strokovno analizirati.
- Zaradi institucionalno vse šibkejšega položaja stroke »vzbujajo upanje strokovna javnost, civilna družba, strokovna civilna družba«, še posebno kar je teoretsko sicer smiselno, vendar ima zelo malo potrditvev v naši praksi.

V nestrokovnih besedilih je status strokovnosti precej drugačen, predvsem sta zanemarjanje, odrinjenost stroke zastavljeni bolj konkretno kot posledica prevlade drugih, manj strokovnih, a bolj profanih skupin oziroma interesov. Stroka in strokovnost v teh besedilih še pogosteje in bolj neposredno nastopa kot neomadeževana rešiteljica veliko problemov. Skladno s tem pojmovanjem pa je še bolj poenostavljeno razumevanje njene dejanske vloge. Najopaznejše so naslednje značilnosti:

- Močno so izpostavljene moralno-etične lastnosti strokovnjakov, katerih dolžnost je kritično izjavljanje o problemih mesta, kajti oni poznajo resnico. Ker jih ne pustijo k besedi, se dela velika škoda stroki in seveda tudi mestu.

- Odrinjena stroka se brani tako, da zagovarja nekakšen imperIALIZEM stroke: vse je strokovni problem, tudi povsem politična in ideološka vprašanja: »Vse te zgodbe z džamijo, nogometnim stadionom in tako naprej, vsa ta vprašanja, ki v prvi vrsti zadevajo stroko in ne mestnih svetnikov.«
- Očitki o prevladi kapitala so v novinarskih besedilih neposrednejši in bolj dramatično formulirani: sramota, da kapital narekuje mnenje brez posveta s stroko, slovenski načrtovalni stroki in prebivalcem bo ostal grenak okus; katastrofa zaradi izločenosti stroke iz urejanja in upravljanja mesta.
- Pogosto lahko zasledimo sklicevanje na strokovno karizmo: »Sodelovala sta tudi priznana strokovnjaka« je očitno ocenjeno kot učinkovito, čeprav je vprašanje, koliko javnost pozna ali priznava karizmatične urbanistične strokovnjake.
- Sklicevanje na domnevno pasivnost stroke je prav tako pogosto: »Glavno mesto nima nikakršnega strokovnega gremija«, »a kje je bila stroka doslej?« Namiguje, da bi morala biti stroka dejavnejša in se vplesti tudi prek društev, medijev, skratka kot civilna družba.
- Lahkotno sprejemanje enostavne delitve na odvisno in neodvisno stroko, ki se mora aktivirati in prevzeti svoj del odgovornosti.
- Pavšalne, naivne in velikokrat tudi napačne analogije, npr. da »mesta ni mogoče razvijati brez stroke, tako kot ni mogoče zdraviti ljudi brez zdravnikov«, tudi kažejo krizo strokovne identitete!
- Zgražanje nad dejstvom, da nastajajo razhajanja med stroko in investitorji in tem, da je strokovno mnenje ovira za investitorje, »developerje«, kapital in celo mestno politiko: zakonodaja odriva stroko v kot, arhitekti in stroka so potemtakem izločeni,

stroka se zdi nepotrebna in celo moteča.

- Naklonjeno, v resnici pa nekritično, s profesionalnega novinarskega vidika resnično nestrokovno lahkotno sprejemanje težko preverljivih izjav: »Arhitekti sledimo strokovni vesti.« Ali pa prehitro sprejemanje domneve, da je neko strokovno mnenje nevtralnno, da gre profesionalcem zgolj za udejanjenje strokovnega vedenja . . .
- Dvom o domnevnem zavezništvu med stroko in ljudstvom: povezovanje stroke in javnosti naj bi preprečilo, da bi se projekti dogajali mimo volje ljudstva in (vsaj na videz) mimo stroke; in tudi dvom o zavezništvu med prostorskimi disciplinami: frontne linije med strokami potekajo.
- Tudi stroki nenaklonjene interpretacije so pomenljive, stroka se pojavlja kot »konzervativna zaviralica napredka«, »zaviralna združba konservativcev«, »zavistna stroka, »prepočasna preobrazba arhitekturne stroke in urbanističnih služb«, »vzroki za bolezen so tudi v stroki sami«, »izključnost in zavarovanost stroke na domačem dvorišču«, »psevdstrokovne razprave« ipd.
- Igranje na domoljubna čustva: »domača stroka ponižana na raven kolonije«, »ogroženost domače stroke«, »sprejemanje strokovno provincialnih odločitev«.
- Odpiranje problematičnega razmerja med zahtevami trga in stroke ni prav pogosto: razlogi za problem so v nerazumevanju razmerja med trgom in stroko, in tudi ne o razmerju med stroko in politiko: obstajata blokada in cenzura razmerja med stroko in politiko.
- Nekritično, celo propagandistično pisanje o stroki, strokovnih merilih, ki so »mednarodno uveljavljena«, pleonastično poudarjanje »zelo zahtevnega strokovnega intelektualnega dela«, »pomembno

strokovno poslanstvo«, o stroki kot branilki javnega interesa, »urbanistično planiranje pomeni visokostrokovno in interdisciplinarno delo v javnem interesu«.

- Kritičnost zaradi prevelikega normiranja, nerazumnih zakonskih členov, prevelikega ožanja pa tudi prevelike strokovne neusklajenosti, inercije različnih strok, ki so se priključile urbanizmu, interdisciplinarna urbanologija.

5. Sklep

Interesna kompleksnost in konfliktnost urbanizma neposredno vplivata tudi na raznovrstne refleksije urbanističnega dogajanja oziroma nedogajanja. Po naši kvantitativni diskurzivni analizi strokovnih in tudi poljudnih člankov o urbanizmu bi lahko sklenili, da številna interpretativna besedila oziroma kar večina ne zmore povsem prikriti svoje interesne dispozicije, čeprav si to prizadevajo. Veliko besedil, ki postavljajo v prvi plan »urbanistično stroko in strokovnost urbanističnega delovanja«, v tem pogledu ne odstopa, prej obratno. Izdajalsko je dejstvo, da je pogosto sklicevanje na stroko in strokovnost presenetljivo šibko argumentirano in pravzaprav ne seže dlje od preprostega zavzemanja za to, da je treba v urbanizmu dati večjo veljavo stroki. Podrobnejša analiza pokaže, da je to eno najpogostejših običih mest v strokovnih in tudi poljudnejših zapisih o urbanizmu, ki pa največkrat ne preide v dejansko argumentativno dokazovanje, kako lahko strokovni pristopi izboljšajo nezavidljive razmere. Zaradi tega lahko v večini primerov obravnavamo zavzemanje za strokovnost kot simptom nemoči tistih skupin, ki so v interesnem pozicioniranju šibkejše oziroma neuspešne. Takšno jadikovalsko zavzemanje za več stroke, ki ne vodi v temeljito analizo formalnih in neformalnih strukturnih razmer, ki določajo interesno igro na po-

dročju urbanizma, zveni seveda močno naivno in zato neprepričljivo. Morda pa je tudi to zgolj slepilni manevar oziroma obvezni ritual, ki prikriva pravo interesno pozicijo tistega, ki se domnevno zavzema za to, da bi stroka igrala pomembnejšo vlogo v našem urbanizmu.

Izr. prof. Drago Kos, univ. dipl. soc., Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana
e-pošta: drago.kos@fdv.uni-lj.si

Opombe

Besedilo temelji na raziskavi »Diskurzivna analiza besedil o (ljubljskem) urbanizmu«, ki smo jo raziskovalci D. Kos nosilec, M. Hočevar, F. Trček, M. Uršič izvedli na Centru za prostorsko sociologijo pri Inštitutu za družbene vede na Fakulteti za družbene vede po naročilu Mestne občine Ljubljana leta 2006. Strokovne članke, ki jih obravnavamo v naši analizi, smo izbrali iz revij *Urbani izziv* in *Arhitektov Bilten* v obdobju od 1998 do 2006. Merilo za uvrstitev v bazo je, da avtor(ji) obravnavajo problematiko Ljubljane ali t. i. širše ljubljanske regije. Bazo poljudnejših zapisov o ljubljanskem urbanizmu smo ustvarili s pregledovanjem objav v slovenskih dnevnikih (*Delo*, *Delo – Sobotna priloga*, *Dnevnik*, *Dnevnik – Zelena pika*, *Večer*, *Slovenske novice*), in tednikov (*Mladina*, *Nedeljski dnevnik*). Podrobnejše informacije o merilih izbora in o besedilih, uvrščenih v obe bazi, so dostopne v raziskovalnem poročilu (Kos et al., 2006).

Čeprav so bili rezultati dokaj odmevni, je to ostala ena redkih analiz prostorskih diskurzov pri nas.

Podrobnejši rezultati posameznih analiz so objavljeni v raziskovalnem poročilu (Kos et al., 2006) in v članku F. Trčka (*Urbani izziv*, l. 17, št. 2, str.).

Literatura

Augé, Marc (1999) *Novi svetovi*. V: *Mestomorfoze*. Ljubljana, *Cf.

Gantar, Pavel (1981) *Knjigi na pot*. V: *Rotar, Braco: Pomeni prostora – ideologije v urbanizmu in arhitekturi*, Delavska enotnost, Ljubljana.

Gantar, P., Kos, D. (1993). »Če bo vodnjak, bo tudi bomba! – O segmentih ruralne ideologije v Ljubljani. « *Vesela znanost – O hišah, o mestih, o podeželjih*, let. (št. 3/4), str. 97–122.

Jencks, Charles (1987) *The language of post-modern architecture*. London, Academy Editions

Koolhaas, Rem (1999) *Generično mesto*. V: *Mestomorfoze*. Ljubljana, *Cf.

Kos, Drago (2002) *Praktična sociologija (za načrtovalce in urejevalce prostora)*. FDV, Ljubljana.

Kos, Drago (2002) *Sociološke podobe Ljubljane*, FDV, Ljubljana.

Kos, Drago, in dr. (2001) *Pogledi na Ljubljano – Ideje o razvoju: esejistična anketa*, Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana.

Kos, D., Uršič, M., Trček, F., Hočevar, M. (2006) *Diskurzivna analiza besedil o (ljubljskem) urbanizmu*. Končno poročilo, Center za prostorsko sociologijo, FDV, Ljubljana.

Kress, G., Leite-Garcia, R. & van Leeuwen, T. (1997) *Discourse semiotics*. In T. A. van Dijk Nelson Phillips, Cynthia Hardy (2002) *Discourse Analysis: Investigating Processes of Social Construction*, Sage Publications, Ljubljana.

Rotar, Braco (1981) *Pomeni prostora. Ideologije v urbanizmu in arhitekturi*. Delavska enotnost: Ljubljana.

Rotar, Braco (1985) *Risarji: učenjaki – Ideologije v urbanizmu in arhitekturi*, Delavska enotnost, Ljubljana.

Splichal, Slavko (1990) *Analiza besedil*. Ljubljana, Jugoslovansko sociološko združenje, Sekcija za metodologijo in statistiko.

Taylor, Nigel (1998) »Mistaken Interests and the Discourse Model of Planning,« *Journal of the American Planning Association*, Winter, 64:1, str. 64–75.

Tett, Alison and Jeanne M. Wolfe (1991) »Discourse Analysis and City Plans«, *Journal of Planning Education and Research*, 10:3, str. 195–200.

Teun A. Van Dijk (2005) *Discourse Analysis as Ideology Analysis* (spletni vir).

Titscher, Stefan; Meyer, Michael, in dr. (2000) *Methods of text and discourse analysis*, Sage, London.

Toolan Michael, J. (2002) *Critical discourse analysis: critical concepts in linguistics*. London, Routledge.

Van Dijk, T. (2002) *Political discourse and political cognition*. V: Chilton, P., and Schäffner, C. (ed) *Politics as text and talk: analytic approaches to political discourse*, Amsterdam

Wodak, Ruth, in Meye, Michael (2001) *Methods of critical discourse analysis*, Sage, London.